

Др МИЛИСАВ В. ЛУТОВАЦ

ПРИГРАДСКА ПОЉОПРИВРЕДА ОКОЛИНЕ БЕОГРАДА

— Утицај града на промене у пољопривреди —

Познато је да готово сваки град утиче на пољопривреду своје околине, из које се он по правилу снабдева. Ти су утицаји кад већи, кад мањи, што зависи од броја становника и њихових потреба. Промене и утицаји на околину ни код једног нашег града нису тако уочљиви као Београда. То је и разумљиво јер се он нагло развијао од малог градског насеља, пролазећи кроз разне фазе друштвено-културног преображаја. До почетка XIX века, када је Београд био мало, неразвијено градско насеље, његов се утицај није осећао на околину. У најближим насељима: Палилули, Новом селу, Вишњици и Миријеву пољопривреда је била као и у Шумадији. До самог града пасла су стада оваца ових и других околних села. Тек после ослобођења, а особито од средине XIX века, почеле су настајати промене у граду које су се осећале најпре у ближој, а доцније и у широкој околини. Ти се утицаји града највише запажају у развоју оних пољопривредних грана чији су производи најпотребнији градском становништву као: поврће, воће, цвеће и млеко. Ми ћемо овај процес пратити у развоју и по пољопривредним гранама и културама.

Повртарство. — Тек после ослобођења Београда од Турске почела се у Дорћолу и Палилули развијати приградска пољопривреда гајења поврћа и крава-млекуља. Пионери повртарства су били поглавито Бугари из Видина, који су најпре долазили у доба летње сезоне, а после су се и стално насељавали. Од средине XIX века повртарске баште су се шириле око данашње Бајлонове пијаце и Ботаничке баште према Дунаву. Код Бајлонове пијаце су имали своје баште неки Денко Стојанов, Коча и Васа Црни, а Василко и Неша код данашње кафане Блед. Повртарством се бавио неки Тодор Пемпир код Ботаничке баште. Са новим ширењем Београда од осамдесетих година прошлог века баште су се помериле уз Булбудерски поток. Тамо где се данас, код данашњег подвожњака, укрштају Цвијићева и Рузвелтова улица, имали су своје баште Риста Ледација и неки Зеља и Спаса. Баштованство, које се овде задржало до 1919 године, онда се помера на оближња насеља: Вишњицу, Миријево и Мали Мокри Луг. У Вишњици се први почињу ба-

вити повртарством неки Пеја, Мија, Златан Ристић и Петко Бугарин, пореклом из Видина. Али, због рентабилности повртарских производа, овим послом се постепено почињу бавити и домороци. Сем тога, поврће се одомаћује и у другим селима која су за то имала највише услова, као Миријево, Сланци, Велико Село и Винча. У ових пет села поврће од 1920 године почиње заузимати веома важан део у привреди. На ово су утицали колико близина Београда, толико и повољни природни услови. У почетку се гајење поврћа ограничава на површине око потока и на ниским деловима, где се најлакше могло доћи до воде копањем бунара — „ђермова“, из којих се вода извлачила долапом који су покретали коњи. Међутим, вода се сада извлачи из бунара моторима и разводи по баштама цевима. Према томе, простор повртарских површина ширио се захваљујући новом начину наводњавања. Сем тога, уводе се нове културе не само на наводњеним баштама него и у пољским њивама тамо где се не врши наводњавање. Али поред сличности повртарске структуре у овом крају, ипак постоје неке разлике које ћемо пратити у развоју по појединим насељима.

У *Вишњици* се повртарство најпре развило захваљујући близини Београда, повољном положају поред Дунава и згодним саобраћајним везама. На уским терасама поред Дунава долазило се лако до воде извлачењем непосредно из реке. И када су се почели употребљавати мотори, овде је наводњавање било лакше него у којем другом месту, где се вода извлачи из ђерма. Са све већим интересом за поврће, прелазило се и на коришћење плавних алувијалних равни које су биле под луговима и ливадама. Али се овде, због изненадних поплава, повртарске културе гаје и „на срећу“. Знатне површине оваквог земљишта у месту Велика ливада припадале су школи и цркви које су оне издавале под закуп. Али када је у најновије време вишњички атар у Карабурми и Звездари поседнут новим градским насељима, појединци су као накнаду добили црквене и школске просторе у Великој ливади поред Дунава.

Због ширења градског насеља низ Дунав, вишњички атар је сужаван, па су људи овога насеља морали да интензивирају повртарство и да траже нове површине земљишта на другој страни. Они су први завели топле леје у којима се гаји рано поврће (паприке, краставци, тиквице). Али ма колико било напредно, ово цовртарство није могло због суженог атара да задовољи привредне потребе становништва које су непрекидно расле. Вишњица је морала да тражи нови простор. За то се указала повољна прилика када је Дунав после ослобођења 1918 године престао да буде гранична линија. Панчевачки рит је тада у првом реду заинтересовао баш Вишњицу, која је тамо основала своје баште¹. То је било и природно, јер је лева обала, која је за Вишњицу врло приступачна, била под ливадама и ритовима. Сем тога, она је привлачила људе из Вишњице и због тога што су ови били већ освојени повртарском привредом, а имали су мало земље и за друге културе. Стога су нагло покупували ритове на простору између Панчевачког

¹ Владимир Р. Ђурић, Панчевачки Рит, Посебна издања Српске академије наука, Етнографски институт, књ. 5, с. 42, Београд 1953.

моста и Панчева и на њима проширили баштованство. Поред поврћа на плавном земљишту су почели гајити кукуруз и крмно биље. Те нове површине преко Дунава износе око 800 хектара.

Као последица овога развио се жив саобраћај између једне и друге обале. Сада готово сваки повртар из Вишњице има свој чамац којим обавља превоз. Сем тога, цело село има и две заједничке скеле којима се стално превозе кола са коњском запрегом натоварена у поласку ђубривом а у повратку пољопривредним производима. Сकेле, за које се плаћа 150—200 динара у једном правцу, и мноштво приватних чамаца начичканих на обали Дунава поред Вишњице, пружају слику врло живог пристаништа. Дакле, богатство Вишњице се заснива на повртарству, које је и на једној и на другој страни Дунава.

Миријево — друго село у близини Београда, почело је да се бави повртарством нешто доцније него Вишњица, јер је оно имало увек доста простран атар врло повољан за многе пољопривредне гране. Али се због наглог ширења Београда и добре цене и у њему брзо одомаћивало повртарство. Најпре је из М. Мокрог Луга прешао у Миријево повртар Денко, а затим су од њега научили овај посао и људи из села. Са повртарством се најпре почело око потока у Бјјдини и Саставцима где су за наводњавање коришћени извори и мали водотоци гравитацијом или ручним заливањем. После тога се прешло на алувијалну раван која је била под ливадама и утринама све до 1920 године. Пошто потоци нису имали довољно воде, особито у другој половини лета, отпочело се прављењем ђермова, па се вода извлачи долапима, које су окретали коњи. Ти ђермови (циглом озидани бунари дубоки 10, а широки око 5 метара) и данас служе за наводњавање, али се сада из њих вода не извлачи долапима него моторима на електрични и гасни погон. Из 30 ђермова, колико их још данас има у Миријеву, вода се цевима разводи по баштама.

За разлику од Вишњице, као што је речено, Миријево има пространи атар, па се на њему развијају све врсте поврћа које могу успевати и без наводњавања, као лук, спанаћ, арпаџик, грашак и др.

У Миријеву се због повољних услова развијају и друге пољопривредне гране, али се само на некима осећа утицај близине града. Ту на прво место долази повртарство, а затим гајење воћа (кајсија, трешња и крушка). Сем тога, због могућности за исхрану, овде се гаји и крава-млекуља, особито код задружних богатих домаћинстава која могу да се баве многим пословима.

Сланци су као и Миријево у долини потока који је раније служио само за покретање воденица — поточара. На Брани (потоку), где је раније била Рибихева воденица, најпре се почело са гајењем поврћа. Поврће је после 1920 г. брзо захватило целу алувијалну раван, у којој су ради наводњавања ископани ђермови дубине 5—12 метара. Данас у Сланцима свако домаћинство гаји поврће. Нека газдинства имају под њим 1 до 1.50 хектара земље, као: Сава Јефтић, Срета Петковић, Толе Бугарчић и др. Сем другог поврћа, овде се у већој мери одомаћило и гајење арпаџика, од кога се добија велики приход, особито када се извози у иностранство.

Велико Село, које захвата доњи ток Сланачког потока и раван поред Дунава, заузима све веће место на београдској пијаци, особито купусом. Као и у Сланцима, повртарство се и овде најпре развило поред потока, где се због ограниченог простора гаје мање количине поврћа. Али Велико Село има других преимућстава за ширење повртарских култура. У његовом атару, поред Дунава, простире се широка алувијална раван која је због плавности била све до 1920. године под ливадама, утринама и ритовима. Тржишна конјунктура поврћа утицала је да се овим површинама поклони већа пажња. Мелиорацијама се добио велики простор за поврће. Истина, ова пространа раван је била даље изложена повременим поплавама. Ако се вода на време повуче, род поврћа је и обилан и добар. Каткад и јесење поплаве могу да изненаде. Али и поред тога, повртарство Великог Села има велики привредни значај. Овде се у сваком случају може гајити позно поврће, особито купус, који увек дозрева и пре јесењих поплава. Због тога је по овој врсти поврћа Велико Село и познато на београдским пијацама.

Винча, пето повртарско насеље у непосредној околини Београда, почело се бавити овом привредом касније него поменута села. Али их је брзо достигла и у многе и престигла. На то су били од утицаја велика пространства земљишта повољног за повртарство и друге културе. Повртарство се развило у два краја: у старој Винчи и алувијалној равни поред Болечице и њених малих притока. Најпре се одомаћило у старој Винчи и Петровој њиви на присојним, од „горњака“ заклоњеним странама. Овде се због повољне климе и сада гаји поглавито рано поврће (кромпир, паприка, парадајз, боранија) које се не наводњава, јер у тој периоди пружају довољно влаге и атмосферски талози. Али се нешто касније поврће развило још у већем опсегу у алувијалној равни у потесима Ладне воде и Млаке, где је за наводњавање изграђено 30—40 долапа. Само у доњем делу алувијалне равни поврће није могло освојити, јер надоласком Дунава вода продире уз Болечицу.

Готово свака кућа у Винчи бави се повртарством. Гаје све врсте поврћа, чији тржишни вишкови износе око 300 вагона поврћа. Пољопривредници поврће износе захваљујући добрим путевима непосредно на тржиште. Сем тога, један део се прода преко месне земљорадничке задруге, а знатне количине извезу на друга тржишта: Славонски Брод, Загреб, Ријеку и Љубљану преко предузећа „Словенија саће“. За разлику од других повртарских насеља околине Београда, повртарство Винче има особит значај у новчаној привреди. То долази отуда што поврће овом насељу доноси чист приход, јер се могу задовољити све потребе у житу, кукурузу и другим условима који претичу и за извоз. Повртарство се све више одомаћује и у неким селима која су до скоро бавила гајењем крва, као Мали и Велики Мокри Луг. Оно је под утицајем развитка града узело маха и на десној страни Дунава и Саве. Борча, Овча и нова насеља у Панчевачком Риту (Крњача, Бесни Фок, Ковилово, Липушница, Падинска Скела и др.) дају Београду знатне количине поврћа и млека. Међутим на левој обали Саве поврће се развија поглавито код Земуна и Батајнице. Сем тога под поврћем је сада и Велико Ратно острво на ставама Саве и Дунава.

И друга насеља околине Београда баве се гајењем поврћа, али само узгред — више да задовоље потребе куће. На тржиште се износи сувишак који ипак није мали. Што се и нека од ових насеља нису одала повртарству у већој мери, не може се објаснити slabим природним условима. Узроци су друге природе. Ова села имају пространије атаре и веће могућности за гајење крва-млекуља и свиња. Сем тога, она не могу издржати конкуренцију са људима који имају веће искуство у овој пољопривредној грани која има облик заната. Штавише и пољопривредна добра, као што је „Београд“, не могу са неуком и скупом радном снагом издржати утакмицу професионалних повртара који се са целом породицом посвете овом послу. Овим се не каже да повртарство Панчевачког Рита нема значаја за снабдевање Београда поврћем. У најмању руку, пољопривредни комбинат „Београд“ својим повртарским производима повремено утиче на регулисање тржишних цена, док је у погледу млечних производа и иначе велики снабдевач.

Сирукијура њоврћа. — Као што је речено, структура поврћа се мењала упоредо са развојем града и потреба становништва. У периоду кад је Београд био мало градско насеље, а његово становништво на нижем степену културе, поврће је узимано мање у исхрани. Сем тога, оно је тада било једноличније. Највише су гајили купус, лук, паприку и зелени парадајз за туршију. Нешто доцније у кухињу улази: црвени и плави парадајз, спанаћ, келераба, мрква (шаргарепа), першун, мирођије, ротквице, тиквица, грашак и разне врсте зелене салате. Сем тога, све више се гаје разне врсте лука, арпаџика и семена свих врста поврћа.

Овде ћемо изнети статистички преглед свих важнијих врста поврћа у главним повртарским селима околине Београда.

Главне врсте поврћа у хектарима*

	Рани кротир	Мрква	Црни лук	Грашак	Купус	Парадајз	Остало поврће	Укупно
Вишњица	410	5	60	15	25	90	83	688
Сланци	370	2	40	10	40	75	100	637
Винча	115	5	150	30	18	20	40	383
Вел. Село	430	10	40	6	95	100	100	781
Мирјево	46	2	28	15	10	50	38	189

Ови статистички подаци не пружају потпуно верну слику поврћа ових села. То важи особито за укупне површине, јер се на њима често смењују у току године две-три повртарске културе.

Све веће потребе да поврћа има у што дужем временском периоду, гонило је људе да гаје сорте различног доспевања, како би се одржао континуитет у снабдевању од раног пролећа до позне јесени. У тој тежњи отпочело се и са подизањем стаклених башта и топлех леја.

* Статистички подаци су узети према проценама комисија за утврђивање пољопривредних површина и приноса. За број стоке подаци се односе на 1955, а за пољопривредне културе за 1959 и 1960 годину. Податке сам добио из статистичке службе ОНО Београд.

У топлим лејама, чији се почетак јавља у Вишњици већ крајем XIX века, сада се увелико гаји не само расад него и прави плодови: ситне паприке, тиквице, салате и парадајз. Али количине и врсте поврћа још не одговарају потребама Београда. То особито важи за рано поврће које се добавља поглавито из нашег приморја и Македоније. Да би се задовољиле и ове потребе предвиђено је подизање велике стаклене баште у Панчевачком Риту на пољопривредном комбинату „Београд“.

Насеља на левој страни Дунава и Саве

	Кромпир	Мрква	Црни лук	Грашак	Купус	Парадајз	Паприка	Динџе
Борча	241	8	6	49	12	14	2	29
Овча	148	28	46	76	44	15	15	21
Крњача	44	22	33	29	33	19	17	10
Бесни Фок	135	9	16	49	36	20	16	5
Ковилсво	190	8	24	51	32	33	24	5
Кичдрова								
Хумка	169	10	19	45	30	15	15	20
Лепушница	65	5	10	36	20	16	10	5
Земун	80	11	27	20	40	36	20	—
Батајница	200	—	34	5	10	7	1	—

Занимљиво је овде изнети просторни распоред повртарских култура и њихову смену у току вегетациона периода. Врсте поврћа, које по својој природи траже више влаге (разне врсте салата, тиквице, паприке, парадајз) гаје се у алувијалној равни поред бунара („долапа“), а друге које се могу задовољити влагом атмосферских талоба (лук, спанаћ, грашак) заузимају и атаре њивских култура. Континуитет се одржава готово у току целе године. Ако изузмемо топле леје у којима вегетација почиње у фебруару, а плодови дозревају у априлу, поврће се углавном смењују и стиже за тржиште овим редом: у јесен се сеје зимска салата, лук „сребрњак“ (који се расађује у октобру) и спанаћ. Берба почиње од марта а завршава се крајем априла. Затим долази мајска салата која се сеје још у фебруару. Ако је лепо време, она стиже само десет дана после зимске салате. Њена вегетација траје само месец дана. У ране повртарске усеве се убрајају кромпир и боранија. Ране повртарске усеве замењују по избору и потреби: тиквице, боранија, парадајз, који стиже у јуну. Место њих, као трећи усеви, у редоследу долазе купус, келераба, карфиол. На овај начин повртари са малог земљишта добијају годишње три рода. Због тога је овакво земљиште скупо. Цена му прелази 1000 динара по једном ару.

Друге врсте поврћа: спанаћ, грашак, обични лук, арпаџик, ротквица и шаргарепа гаје се и као њивске културе. Јесењи спанаћ се сеје још крајем августа а стиже за бербу већ средином септембра, а тамо где има доста топлог ђубрива и влаге он непрекидно расте. Шаргарепа, коју сеју у марту, остаје као један усеви, јер се и она одржава преко зиме

помоћу топлог ђубрива које је штити од мраза. Грашак, лук, па и арпаџик, као њивске културе захватају веће површине сеоског атара и стижу за бербу крајем прве половине лета и у почетку јесени.

Овде треба поменути и јагоду, која заузима све више простора. Најпре је она одомаћена у Гроцкој, Бегаљици, Заклопачи, где се и сада гаји на већим површинама. Али она овде уступа место воћарству, јер се може гајити и тамо где воће не може давати добре плодове. Тако се тежиште гајења јагода помера на села дуж пруге Београд-Пожаревац, где за јагоду има довољно повољних површина.

Кад се говори о поврћу, треба нешто рећи и о семенарству, које је тесно везано за производњу поврћа. Сваки одгајивач поврћа производи расад бар за своје потребе. Али има појединаца који се баве одгајивањем семена и за тржиште, јер од тога они имају знатне користи. Као пример узимам Саву Јефтића, из Сланца, који је произвео само једне године 30 кг. семена лука сребрењака и продавао килограм по 11.000 динара.

Приградска пољопривредна грана је и *цвећарство*, које сада има доста велики значај у привреди појединих газдинстава, особито на периферији града. Док је Београд био мало насеље са ниским кућицама у пространим двориштима, цвеће је гајено као украс самог дворишта. Са развитком вишеспратних савремених грађевина, па укуса и обичаја да се цвеће носи као поклон у разним приликама, цвећарство добија други значај. Оно улази у трговину и њиме се почињу бавити појединци гајећи га на већим површинама. Најпогоднији крајеви за цвећарство су предграђа, где има довољног земљишта и одакле су лакше везе са тржиштем. Те цвећарске баште су поглавито на Возждовцу, Лекином Брду, Дедињу, Бањици, Карабурми, Панчевачком Риту, Падинској Скели. Неки цвећари, као Зека Батезић на Лекином Брду, и Раде Видојевић на Дедињу, имају цвећарске баште чије површине прелазе један хектар. Разуме се, највећи број је оних одгајивача који гаје цвеће на површинама од 10—30 ари. Сем тога, појединци на периферији града гаје цвеће и у пространим двориштима. Са периферије се ова култура преноси у оближња села Мали и Велики Мокри Луг, Калуђерицу, Јајинце и друга насеља.

Али ово цвећарство на периферији града задовољава потребе само у доба вегетационог периода, од пролећа до почетка зиме. Према томе, потребе су изискивале да се цвећарство одомаћи као зимска култура у стакленим баштама које се вештачки загревају. Такве две цвећарске баште постоје у самом граду: једна је подигнута код Новог гробља 1928. г. (Матија Лап), а друга код Светосавске цркве 1930 (Богосав Обрадовић). У најновије време подигао је такву цвећару на Топчидерском Брду и Мита Митровић. У овим „стакларама“ цвеће се гаји поглавито у земљаним саксијама, које повртари добијају са разних страна (Сремска Митровица, Г. Милановац и др.) Због све веће потребе за цвећем, основано је и посебно пољопривредно добро „Крин“, које се бави производњом цвећа. Оно има своје баште код Новог гробља и на Карабурми, а продајнице на неколико места у граду. Сем тога цвећарско пре-

дузеће „Расадници“ има и две стаклене баште на Бањичком венцу у којима се и зими гаји разноврсно цвеће.

Поред ових постоје и посебни градски расадници („Градско зеленило“) за потребе паркова.

Продавнице цвећа су свуда на пијацама, у граду и поред гробља. Сем тога, у вези са гајењем цвећа, било у стакларама или у кућама, на трговима се виде и продавци земље потребне за овакво цвећарство.

Воћарство и виноградарство. — Околина Београда је по својим природним условима врло повољна за гајење и успевање винове лозе и многих врста воћа. На то утичу педолошки састав земљишта и благо заталасани рељеф који обилује присојним странама. Овоме треба додати топло пролеће и посебно лепу и дугу јесен. Особито су за ове биљне културе повољне падине окренуте Дунаву. То долази отуда што се сунчеви зраци одбијају од стране водене површине Дунава и падају на нагибе, повећавајући суму температура у току вегетационе периоде април-октобар. Исто тако близина Дунава ублажује климатске екстремности како у току дана и ноћи тако и преко године. Све је то скупа утицало да се у пределу између Београда и Смедерева одавно развијало и виноградарство и воћарство. Али ни ове пољопривредне гране доскора нису имале данашњи привредни значај. Негдашњи Београд имао је своје мале винограде по Врачару и Топчидерском Брду, тамо где су данас градска насеља. И виноградарство на странама окренутих Дунаву једва је прелазило оквире локалних потреба у вино. Много безначајнију улогу је имало воће. Гајено је ради домаћих потреба само по неколико стабала ораха, шљива, крушака, јабука и дивљих трешања око кућа и нешто ситних кајсија и бресака по виноградима. Закржљала стара стабла овога воћа виде се и сада у Миријеву (на вратима Београда). Тек откако се Београд почео нагло развијати после другог светског рата настајале су промене у воћарству и виноградарству. У виноградарству настаје оријентација према стоним сортама, а у воћарству према воћу бољег квалитета које тражи развијено тржиште. Пољопривредници сада гаје баш оне врсте воћа за које је повољна и клима и близина тржишта. То су: брескве, кајсије, трешње, крушке и јагоде. За кратко време ове су воћке заузеле знатне површине, особито у Ритопеку, Гроцкој, Заклопачи, Бегалици, где је воћарство са виноградарством главна привредна грана. Али се и ова насеља разликују у структури ових култура, што зависи од локалних услова, односно од микро-рељефа и микро-климе. Навешћемо поред општих и неке посебне карактеристике појединих села.

Ритопек је најкарактеристичније воћарско-виноградарско насеље у непосредној околини Београда. Цео његов атар који је окренут Дунаву сад је под воћем и виноградима. Врло мали простор је остао за ратарске културе. Стога многа домаћинства, да би задовољила своје потребе у кукурузу и житу, купују земљиште ван свога атара, поглавито на банатској страни Дунава. На то их упућује згодан географски положај насеља смештеног на обали Дунава, преко кога се помоћу скела одржавају саобраћајне везе. Око 60 домаћинстава из Ритопека имају земљу у атару села Иванова. Превоз кола на задружној скели стаје у једном правцу.

150 динара. Овом скелом одржавају везе са Банатом не само Ритопечани који су тамо покуповали земљу него и други који отуда добављају кукуруз и сточну храну.

И структура воћарства и виноградарства је друкчија у Ритопеку него у другим селима. Ритопек има виноградарску основу, али му ипак воћарство даје привредну боју. Оно се јавља у два облика: као међукултура по виноградима и у чистом засаду. У виноградима су поглавито кајсије и брескве, које због мањих круна не сметају много роду винограда. Узећу парцелу Жике Петровића који на 0,50 ха винограда гаји 100 стабала бресака. Оваква деоница се води у пореским књигама као виноград, иако произвођач има још и већу корист од воћа него од грождја. Према томе, на истом простору добро успевају две пољопривредне културе. Трешње, крушке и ораси су ивицом винограда, али и у чистом засаду. Оно чиме се воћарство Ритопека одликује јесте изузетно велики број трешања и кајсија, којима одговара клима овога краја. За Ритопек је у привреди карактеристично виноградарство. Њиме се одликује крај према Дунаву на простору између Плавице и Водице. Годишња производња појединих врста воћа и грождја се креће око 50—60 вагона кајсија, 25 трешања, 4 бресака и 150 вагона грождја.

Гроцка, варошица поред Дунава, позната је по воћарству и ван београдске околине. На то, као и у Ритопеку, утиче повољан положај према Дунаву. Сем тога, за воћарство су овде такође повољне стране у сливу Бегаљичке реке и других потока, које су заклоњене од штетних ветрова. Томе ваља додати и велико пространство површина на којима се са успехом могу гајити све врсте воћа. За разлику од Ритопека, у грочанском воћарству место кајсије превлађује бресква, али овде гаје и друге врсте воћа. Карактеристика грочанског воћарства и виноградарства види се и из тржишних вишкова који годишње износе: 500 вагона бресака, 40 вагона трешања и 200 вагона грождја. Поред тога Гроцка је досад била прва и у гајењу јагода.

И у неким селима, која су нешто удаљенија од обале Дунава, све се више одомаћују исте врсте воћа као у Гроцкој. У Бегаљници и Заклопачи на странама потока који теку према Дунаву, кајсија, бресква и трешња заузимају знатне површине. Утицај из ових села се постепено преноси на Врчин и Болеч, иако за ово воће има нешто мање природних услова. Али у овим насељима је у већим количинама заступљено и друго воће, крушка, вишња и др. Све ово не значи да и у другим насељима околине Београда нема повољних услова за развитак воћарства. И у њима је воћарство одомаћено, али је оно мешовитог типа и нема карактер сортног воћа нити тако значајну улогу у привреди. Да бих потпуније представио овај однос, изнећу и неке статистичке податке, који показују структуру воћа у најтипичнијим воћарским насељима непосредне околине Београда.

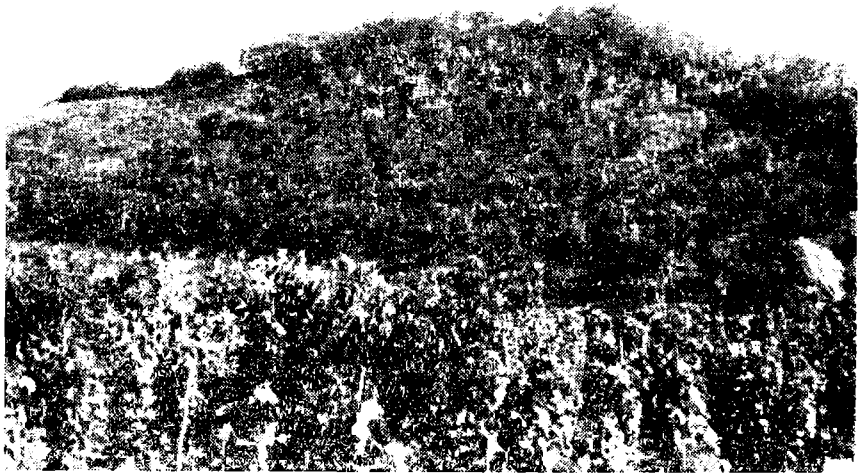
У воћарству околине Београда почињу се од 1930 године гајити најбоље сорте бресака, трешања, кајсија и крушак. Гаје се различите врсте по доспевању од најранијих до најпознијих, тако да се дуже може задовољити тржиште. Брескве сазревају у три-четири периоде; најраније: „мајски цвет“, „маратон“ и „тријумф“, затим рана „халеова“

Структура воћа у непосредној околини Београда

	Трешња	Вишња	Кајсија	Бресква	Крушка	Јабука	Шљива	Орах	Дуња
Гроцка	15000	3500	12000	150000	2500	1700	5500	320	940
Ритонек	20000	2500	19000	35000	842	550	130	30	218
Заклопача	6250	1600	5400	12000	4100	820	5000	200	500
Бегељица	3200	1000	4400	10000	1000	2000	14405	30	100
Миријево	6000	6000	6200	1000	2500	2500	5000	1000	9000
Винча	3119	2337	11200	7000	12000	4450	6856	100	200
Брестовик	2420	580	2700	11934	1934	1310	4310	148	700
Врчип	12400	12500	2100	7300	10100	2300	19150	2000	100
Белач	2800	3800	3575	9000	64000	3000	2700	148	800

и најзад „халеова позна“, „посета“ и др. Врло крушни и лепо плодови халеове брескве из овог краја познати су на тржиштима наше земље. Исто тако се гаје и трешње ране и позне: „мајска рана“ и „докторка“, која се особито истиче крупним и лепим плодом и пријатним укусом. И у другим врстама воћа почињу превлађивати добре сорте. То се запажа код крушке и вишње које у овом реону добро успевају.

У воћарским насељима Гроцкој, Бегељици и Заклопачи најпре је одомаћено и гајење јагода, које је тражило градско тржиште. У Гроцкој је досад било под јагодама 240, у Бегељици 200 и Заклопачи 182

Сл. 1. — На страни брега се ређају засади винове лозе и бресака. Раније је овај брег био под шумом, затим под багремом, а сада на њему су виноград, воћњак и остаци багрема (Пејзаж из Ритопека)

Сл. 2. — Културе винове лозе и бресака на истој површини
(Пејзаж из Ритопека)

Сл. 3. — Платнашки виноград и воћњак код Гроцке. На доњим деловима
стране засад бресака, а на горњим винове лозе.

хектара површине. Сад се, међутим, ова култура постепено напушта: једно због веће користи од воћа, а друго због све јаче конкуренције суседних села која имају веће површине повољне за јагоде, а у њима воћарство још није развијено. На тај начин тежиште гајења јагода постепено прелази на Врчин (сада 120 ха), Болеч (88 ха) и друга села поред пруге Београд-Пожаревац.

И у виноградарству у околини Београда настају промене под утицајем великог градског тржишта. Винске сорте почињу се нагло замењивати стоним грожђем. Најпре се уводи смедеревка, која задовољава и једну и другу потребу, а затим „хамбург“, „хафус-али“ и друге врсте. Мада је, с обзиром на повољну климу и велико пространство присојних страна, цела околина Београда повољна за успевање винове лозе, виноградарством се особито истичу падине према Дунаву. Према томе се права виноградарска зона поклапа са реоном брескве, кајсије и трешње, које се, као што је речено, гаје и у виноградима. Баш у овом изразито воћарском крају и виноградима заузимају знатно веће површине него у другим пределима београдске околине.

	Преглед површине у хектарима и чокотима	
	ха	чокота
Ритопек	346	2.500.000
Гроцка	385	1.999.500
Брестовик	120	1.046.000
Заклопача	293	1.046.000
Бегаљица	227	1.004.000

Ритопек и Брестовик, чије су стране у целини непосредно окренуте Дунаву, сразмерно површини земљишта имају и највише винограда. Али, као што је речено, услови за стоне сорте грожђа су повољни и у другим реонима околине Београда. Велике савремене плантаже у Гроцкој, Радмиловцу (Винчи), Болечу и другим крајевима простране и плодне околине Београда указују на будући развој виноградарства и воћарства на великим површинама. То се види из овог прегледа воћно-виноградарско задружних добара и економија изражених у хектарима:

	Крушка	Кајсија	Бресква	Јабука	Виноградарство
Болеч	108	50	67	12	47
Гроцка	60	—	100	50	55
Умка	78	40	50	—	84
Макиш—Чукарица	—	20	15	20	66

Сем у овим у развоју су плантаже мешовитог воћа у околини: Барајева (241 х), Великог Борка (170), Сопота (108), Дучина (154), Шиљковца, Бељине и др. Што је важно у овом реону су подигнуте хладњаче и фабрике за прераду воћа (Гроцка, Умка и Београд).

Развитак Београда имао је велики утицај и на *сјочарство*. По статистици из 1867. непосредна околина Београда није се у погледу

сточарства разликовала од других крајева Шумадије. Во је био једини запрежна животиња, а коњ је служио само за вршидбу и тонар. Крпава је било релативно мало. Овде су гајене у већем броју и због услова и због већих потреба у вуну. Било је доста утирана по којима су оне налазиле довољно паше. Све врсте стоке припадале су ситној и слабој раси. Са наглим развитком града, сточарство се мењало и квантитативно и квалитативно. На то је посредно утицала и промена пољопривредних култура. Велики простори заједничких сеоских утрина, по којима је стока пасла, дељени су у неколико махова и претварани у зиратна земљишта на којима се гаји жито, поврће и воће.

До скоро је Жарково овце држало „на становима“ у Макишу и Чукарици где су сада њиве и насеља. Слично је било и у другим селима непосредне околине Београда. Док је Београд био мали његово становништво се снабдевало млеком из Палилуле у којој су готово сви држали краве и стоку за вучу у вези са градом. Сем тога, овде су и неки Македонци држали краве плаћајући и штале и испашу на ливадама у Булбудерском потоку. А када је Палилула око 1910 године потпуно уклопљена у град, „кравари“ су се померили према периферији: на Каленића гувно (сада Каленићева пијаца), код Боровог парка, на Вождовац, Бањицу, Сењак и Чукарицу. Најзад, у вези са наглим ширењем Београда после 1920 године, гајење крпава за млеко прелази на околна села. Али ово приградско сточарство се није развило једнако у свим насељима околине Београда, што је зависило од других привредних грана.

Насеља која се одају повртарству и воћарству смањују једну а повећавају другу врсту стоке према новонасталим условима и потребама. Нагло се повећава број коња због потреба у вези са преносом поврћа и воћа на тржиште, и због тоглог и јаког ђубрива које је неопходно за топле леје у повртарству. Сем тога, коњ замењује вола и у обради земље. Али откако је у новије време забрањен улазак коњских запрега у град, то ће утицати на број коња као и аутомобили са приколицама којима имућнији воћари и повртари превозе своје производе на тржиште. Данас има у М. Мокром Лугу 40 аутомобила, у Ритопеку 33, Вишњици 25, Гроцкој 15, Калуђерици 14, Миријевоу 10

	Састав, број и врста стоке у повртарским насељима					
	Домаћинства	Коња	Говеда	Од тога крпава	Оваца	Свиња
Вишњица	373	331	96	69	510	466
Сланци	264	333	146	130	527	441
Велико село	339	432	66	62	809	325
Винча	339	403	131	101	696	701
Миријево	339	336	169	157	296	510
Ритопек	373	331	96	69	510	466

итд. Вола нестаје, а крпава — „млекуља“ заузима ново место у богатијем газдинству или неким домаћинствима која немају башта, а баве се продајом млека у граду. Оваца постепено нестаје. Њу сада

држе само имућније куће које имају испаше и пиће. Гајење крупних свиња за домаће потребе и крмача за приплод повећава се. Особито се велика пажња поклања одлучивању прасића због добре прође у граду. Такво сточарство се запажа и у неким селима која се поглавито баве воћарством, као што је Ритопек.

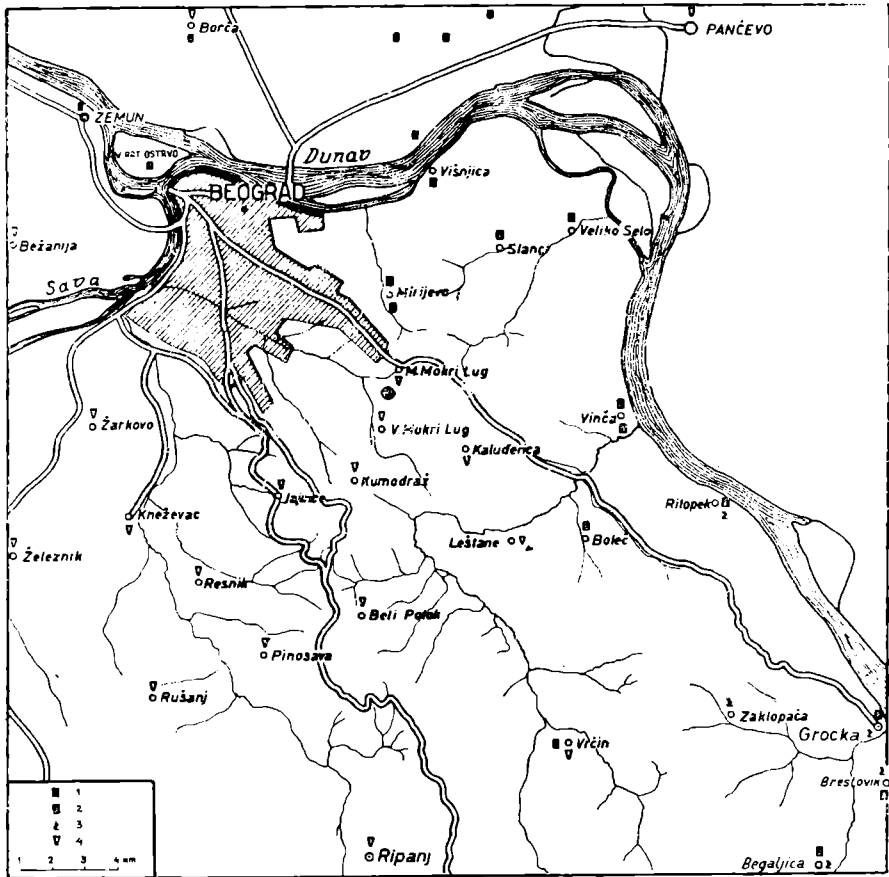
Овде није унето бројно стање прасади и живине, јер се не може у статистици пратити, али је оно, као што је речено, врло велико, баш у вези са близином и потребама тржишта. Сем тога, треба рећи да стока, коњи, краве и свиње, припадају добрим сојевима.

Нешто је друкчији састав сточарства других насеља непосредне околине Београда, која се не баве повртарством него мешовитом пољопривредом, што се види из ових статистичких података.

	Домаћинства	Коња	Говеда	Од тога кржава	Оваца	Свиња
М. Мокри Луг	203	215	427	413	193	229
В. Мокри Луг	407	230	610	593	318	280
Кумодраж	339	216	606	523	630	870
Јајинци	352	132	260	242	438	369
Рипањ	1,557	131	2,082	1,318	2,733	3,012
Пиносава	393	160	637	560	603	640
Бели Поток	440	113	530	449	383	811
Врчин	1,082	141	1,359	1,052	2,280	2,264
Калуђерица	196	127	204	194	428	257
Ресник	497	103	901	822	825	1,055
Жарково	684	187	822	555	158	883
Железник	584	92	976	761	755	1,160
Остружница	515	189	837	572	811	980

Општа је карактеристика овог сточарства што су у њему заступљене све врсте стоке као у другим крајевима Шумадије. Чак се и овде, на вратима Београда, одржала и овца, која је иначе представник екстензивних пашњака. Али се овде на сточарству виде и утицаји града: готово сва говеда једног домаћинства чине краве које се гаје само ради млека намењеног поглавито тржишту. Тиме се не одликују само села која имају довољно сточне пиће, него чак и она насеља која је морају и додати. У овом случају се тај недостатак надокнађује куповином кукурузне шаше, сламе, мекиња и кукуруза у Банату. Расне краве — млекуље добављају се из Славоније и других крајева познатих по доброј стоци. Било је домаћинства која су држала 10 и више таквих кржава. На пример, Моша Спасеновић из Жаркова музао је пред рат 1941 преко 50 својих кржава и свакодневно износио на тржиште око 400 литара млека. Млеко односе непосредно у београдске куће или пијацу, преносећи га на својој коњској запрези. С друге стране, насеља поред пруге Београд — Пожаревац и Београд — Младеновац користила су јутарње возове. Разносећи млеко по кућама, продавци су у исто доба прикупљали отпатке хлеба и друге хране, хранећи тиме стоку, свиње и живину. У вези са овим развијено је и гајење свиња, прасади и живине за тржиште. Такав начин привреде одржавао се не само у селима него и на периферији града:

Вождовцу, Звездари, Карабурми, Савском петцу, Раковици, Баном и Лекином Брду, као и у Падинској Скели и Бежанији на другој страни Саве и Дунава. Због одржавања везе с тржиштем гајен је сразмерно и знатан број коња који су преносили млеко, цвече, ђубриво и сточну храну. Али откако је 1956. године забрањена распростраја млека индустријалних произвођача по кућама, број крава је почео опадати. То

Легенда за Ск. 1.

1. Насеља у којима је развијено пољопривредно;
2. " " " " воћарство;
3. " " " " виноградарство;
4. " " " " гајење крава млекуља и друге стоке.

не значи да је ова привреда престала. И даље се одржава гајење крава, јер се појединци преоријентишу на справљање сира, делом и киселог млека, чије је изношење на трг допуштено. Разуме се, ово је само прелазна фаза, па ће се нешто касније осетити ове мере забране слободног

изношење млека на гајење крава у околини Београда. Већ сада нека домаћинства која су раније гајила краве тове волове (бикове) за тржиште. Али и поред свега тога, крмна база и лака продаја млека и теладџи преко задруга, утицаће да се одржи знатан број крава — млекуља у непосредној близини града. Овде ваља додати да се у овим насељима још више него у повртарским и воћарским осећа тежња за одгајивањем прасиди и живине које тражи свакодневно блиско београдско тржиште.

На крају је потребан закључак и легитимичан поглед на будући развитак приградских пољопривредних култура у непосредној околини Београда. Из претходног излагања се види како се лик пољопривреде мењао и упркос великом конзервативизму земљорадника на самој периферији града. Сада се из околине Београда у доба сезоне извози воће и поврће и у друге градове наше земље.

Иницијатива произвођача, због стимулуса приградских производа, као и нови утицаји задружних и државних организација утичу на све бржи напредак. Непосредна београдска околина има за то услова више него иједан крај наше земље. Она пре свега има довољно површина где су сада ливаде и културе жита, а на тим просторима могу добро успевати производи који су неопходни граду. Поврће може да заузме још веће површине. Ово још више важи за воће, особито за оне врсте које су при преносу подложне брзом квару а овде одлично успевају, као трешња, вишња, бресква, кајсија и стоне сорте грожђа. Велики плантажни воћњаци и виногради у Гроцкој, Радмиловцу (Винча), Болечу и другим пределима показују смернице успешног развитка приградског воћарства и виноградарства.

И сточарство најближе околине Београда може граду пружити велике количине сточних производа. Ту на прво место долази пољопривредни комбинат „Београд“ у Панчевачком риту, који је постао главни чинилац у исхрани Београда². Преко својих продавница он даје Београду скоро половину млека и велике количине меса. Комбинат „Београд“ дао је становништву Београда у току 1961. године укупно 28.127 тона млека, млечних производа, меса и поврћа. Од тога долази на: пастеризовано млеко 17.334, бутер 141, свеже месо 1.097, живинско месо 149, месне прерађевине 945, сир 9 и поврће 8.165 тона. Разуме се, овај ће се утицај друштвеног сектора непрекидно повећавати. Међутим, потребе овог великог града у осталим врстама воћа и поврћа, млека и млечних производа много су веће него што може пружити непосредна околина. Због тога се утицај Београда у овом погледу осећа на шире подручје. „Градско млекарство“ врши откуп преко Земљорадничких задруга које су удаљене од Београда и по 100 километара. Најудаљеније откупне станице су Велика Плана на југу и Шид на западу. Воће и поврће које Београд још добија са веће удаљености јесте рано поврће, кромпир и јабуке. Али иако Београд, захваљујући своме географском положају, може добити ове производе и с веће удаљености, ипак ће њихова најближа околина

² Владимир Ђурић, поменуто дело стр. 56, 65.

имати предност због брзог снабдевања свежим производима произвођача и тржишта.

Напоследку, из овог кратког рада се јасно види, како друштвени фактори утичу на развитак приградске пољопривреде, која без њих не би дошла до свог изражаја, иако су природни услови за њу били повољни.

Dr. MILISAV V. LUTOVAC

R é s u m é

AGRICULTURE SUBURBAINE DE BEOGRAD

L'influence que Beograd exerçait sur l'agriculture de ses environs était tantôt plus petite tantôt plus grande. Jusqu' au milieu du XIXième siècle, lorsque la ville n'était qu'une petite agglomération, son influence ne se faisait pas sentir sur l'agriculture de ses environs, qui possédait les mêmes caractéristiques que dans les autres parties de la Serbie. Presque chaque maison s'approvisionnait à cette époque-ci individuellement de fruits, de légumes et de lait dans les jardins qui entouraient les maisons de Palilula et de Dorćol. A partir de la huitième décade du dernier siècle, la ville recevait les produits susmentionnés des quartiers périphériques d'alors, situés dans la vallée du ruisseau de Bulbulder où s'étendent actuellement les habitations urbaines, et pour une moindre partie, des villages les plus proches. C'est seulement après 1918, lorsque la population de la ville commence à s'accroître rapidement, ce qui eut pour résultat aussi l'augmentation de ses besoins, que les cultures suburbaines: production des légumes, du lait, des fruits et des fleurs, progressent d'une façon rapide. Ces branches de l'agriculture, pour lesquelles les conditions naturelles sont assez favorables dans les environs mêmes de la ville, se développent dans les terrains qui leur sont le mieux appropriés. La culture maraîchère prend pied dans les villages de Višnjica, de Mirijevo, de Slanci, de Veliko Selo et de Vinča, où l'eau est en abondance. Sous l'influence des communications, cette culture s'étend aussi sur la rive gauche du Danube et dans l'île de Ratno ostrvo. De la monoculture on passe graduellement à la culture de diverses espèces de légumes qu'exige un marché développé. Presque tous les ménages dans les localités susmentionnées prêtent une attention particulière à la culture des légumes — la principale ressource de leurs finances. D'autres villages, où les conditions sont favorables à la culture maraîchère, élèvent les vaches afin d'approvisionner Beograd de lait et de fromage. Le troisième groupe d'habitats, situés sur les côtes ensoleillées qui s'élèvent au-dessus du Danube entre Veliko Selo et la ville de Smederevo, s'adonnent à la culture des fruits et à la viticulture. Ils cultivent les meilleures sortes de

fruits et de raisins, telles qu'un marché métropolitain consomme (des abricots, des pêches, des cerises, des fraises et les raisins de table). Pour répondre aux exigences de la grande ville, il se développe aussi la floriculture, particulièrement à la périphérie de Beograd et en partie aussi dans la ville même. Toutes ces branches d'économie se développent parallèlement à l'accroissement des besoins de la ville. En outre, les grandes propriétés agricoles, telles que Pančevački Rit, approvisionnent Beograd de lait et de laitage. Il faut ajouter à tout cela qu'on est en train de planter de grands vergers aux environs de la ville, dont la production est destinée au marché de Beograd. Bref, grâce aux conditions favorables, l'agriculture suburbaine se développe rapidement aux environs de Beograd. Certains espèces de fruits et de légumes (pêches, abricots, raisins, petits oignons etc.) restent en grande quantité pour être exportées dans les autres grandes villes. Mais, de l'autre côté, les besoins de cette grande ville quant aux autres espèces de fruits, de légumes, en lait et laitage dépassent les capacités de production des environs directs. Pour cette raison, l'influence de Beograd se fait sentir, sous ce rapport, dans un territoire plus vaste.